

Medborgarskapandets paradoxer

Medborgarskapspositioneringar i berättelser om tillhörighet i migrationens tid

Paradoxes of citizen formation: Citizenship positioning in stories about belonging in an era of migration

This article analyzes the formation of citizenship in today's multi-ethnic Sweden with a particular focus on how migration renders visible existing citizenship ideals, defined in terms of similarity and difference on the basis of ethno-cultural background. Analysing three individual stories of women who have migrated to Sweden, with different biographies and stories of how they ended up in Sweden, the article focuses on negotiations of the boundaries and contents of citizenship in multi-ethnic Sweden. The point of departure for the analysis is a post-structuralist and discursive approach. In all, the stories address the crucial question of who should be included into the social community and on what conditions – and who should be left out? This particular question is also at the very centre of the political debate in today's Europe. On the one hand, there are strong arguments about the 'death of multiculturalism' and demands for new forms of ethno-culturally graduated citizenship – also in Sweden. On the other hand, in Sweden as well as in other European countries, claims for the development of a new and more inclusive societal community have been raised, expanding the rights of citizens to accommodating also those who have been excluded from them.

Keywords: Migration, citizenship, exclusion, discourse, belonging

2015. MER ÄN EN MILJON människor söker sin tillflykt till Europa. Över vatten eller landvägen till fots flyr barn såväl som vuxna undan krig, förföljelse och fattigdom. Tusentals försvinner eller mister livet i vågorna. Merparten kommer från krigets Syrien (International Organisation for Migration 2015). Runtom i medlemsstaterna i den Europeiska unionen vidtas undantagsliknande åtgärder för att hantera den uppkomna så kallade flyktingkrisen – skärpt gränsbevakning, införande av ID-kontroller vid och inom gränserna samt särskilda regler för mottagande av asylsökande. Denna undantagsliknande situation aktualiserar en rad principiellt viktiga frågor om medborgarskap och tillhörighet i Europa.

I en tid av internationell migration utmanas etablerade konventioner om medborgarskap, om vem medborgaren är eller bör vara. Internationell migration aktualiserar flera avgörande frågor som rör medborgarskap: vilka egenskaper, förmågor och värden bör medborgaren erövrade och förvalta och hur bör relationen mellan medborgare och samhälle arrangeras? I ett sammanhang av internationell migration ses vissa individer med självklarhet som hörande till den nationella gemenskap som garanterar med-

borgaren en uppsättning rättigheter, medan andra *inte* ses som tillhörande denna gemenskap. Frågan är, dock: vem är egentligen inkluderad i samhällsgemenskapen, vem exkluderas, och utifrån vilka principer dras gränserna?

Denna artikel syftar till att belysa vilka möjliga positioner som finns att tillgå när det gäller medborgarskap(ands)ets villkor för vissa individer och grupper av människor i ett samtida Sverige präglad av migration och etnokulturell mångfald. Ett särskilt fokus riktas på hur berättelser om migration synliggör rådande medborgarskapsideal, definierade i termer av likhet och skillnad på basis av etnokulturell bakgrund. Med utgångspunkt i tre individuella berättelser om erfarenheter av migration till och etablering i Sverige fokuserar artikeln på medborgarskapspositioneringar, det vill säga hur individer positioneras som medborgerliga subjekt i berättelserna. Analysen utgår från en post-strukturalistisk och diskursorienterad ansats.

Artikeln är upplagd enligt följande: inledningsvis presenteras det perspektiv på medborgarskap som ligger till grund för analysen, ett perspektiv som är inspirerat av Michel Foucault och hans förståelse av makt och styrning. Detta perspektiv relateras sedan till frågor om migration och inkludering av migranter, med särskilt fokus på en svensk kontext. Därefter presenteras dels det material som analysen baseras på och dels tillvägagångssättet i analysen. Den därpå följande analysen presenterar, i tur och ordning, tre mångfacetterade berättelser om medborgarskapande i ett samtida Sverige: Marias, Shirins respektive Anas. I den avslutande diskussionen summeras de huvudsakliga slutsatser som framkommit av analysen och dessa relateras därefter till samtida utmaningar när det gäller medborgarskap i migrationens Europa.

Medborgarskap och medborgarskapande – analytiska utgångspunkter

En stor del av dagens diskussion om medborgarskap tar sin utgångspunkt i T.H. Marshalls (1950) förståelse av medborgarskap som fullvärdigt medlemskap i samhällsgemenskapen. Enligt denna förståelse bygger medborgarskap på ett kontrakt mellan individ och stat, vilket garanterar den enskilde medlemmen av gemenskapen en uppsättning rättigheter, närmare bestämt *civila*, *politiska* och *sociala*.

Detta kontrakt skrivs dock, vilket också Marshall framhöll, ständigt om och utmanas, inte minst med hänsyn till frågor om internationell migration och etniska relationer (Sassen 2006). Frågan är vem som är inkluderad i samhällsgemenskapen och vem som är exkluderad – och på vilka villkor? Inkludering och exkludering rör såväl föreställningar om vem medborgaren är och hur medborgaren bör vara som de samhälleliga villkoren för att vara medborgare (t.ex. Isin & Wood 1999). En teoretisk ansats som förmår åskådliggöra just dessa dimensioner av vilka konstruktioner av medborgarskap som är möjliga och rimliga i en viss situation, vilket vi anlägger i denna studie, är inspirerad av Michel Foucault och hans syn på makt och styrning. I en sådan ansats tar medborgarskap form som något som är i ständig tillblivelse (White & Hunt 2000; Procacci 2004; Ong 2006) eller, såsom Barbara Cruikshank (1999: 3) formulerar det: ”Medborgare föds inte, de skapas”.

Till skillnad från Marshalls utgångspunkt och hans fokus på individens (formella) relation till såväl samhällsgemenskapen i termer av juridiskt orienterade rättigheter och skyldigheter, närmar vi oss medborgarskap som en diskurs som gör vissa definitioner, uttryck och handlingar mer eller mindre möjliga. Medborgarskap har därmed ingen given essens eller inneboende riktning, utan är i ständig förändring. Denna ansats tillåter i högre grad ett intresse för hur, och på vilka villkor, som skapandet av medborgaren som subjekt sker, utifrån hennes egen möjligheter att skapa "sig själv" i och genom beskrivningar av sig själv och sitt liv. Styrning och vidare positionering av individer och grupper i samhället blir i detta Foucault-inspirerade, poststrukturalistiska perspektiv inte någon enkelriktad rörelse "uppifrån och ner", utgående från staten där medborgare, styrningens "objekt", i olika utsträckning är "villkorade" att ta form i relativt förhandsgivna relationer, juridiska och strukturella betingelser. Styrning och positionering av individer och grupper blir snarare en fråga om att inta skilda, historiskt sedimenterade ansamlingar av komplexa villkor och maktrelationer, där dessa individer och grupper skapas som aktivt handlande subjekt i och genom dessa villkor, och i detta aktiva medverkande i att såväl konstituera sig som styra sig själva (Foucault 1991).

I linje med denna ansats kan vi tala om medborgarskap(ande) för individer och grupper som en fråga om hur man konstituerar sig (själv) i och genom de villkor och omständigheter som är möjliga och tillgängliga. Detta konstituerande är knappast att förstå som något fritt och öppet för individen eller gruppen att praktisera. Det låter sig snarare göras, och blir ofta meningsfullt utifrån rådande *sanningsregimer* (Foucault 1980), vilka kan ses som normer och idealbilder som definierar hur en medborgare kan och bör vara, bete sig och tänka för att vara en "god och accepterad medborgare". Medborgarskap är i detta perspektiv på så sätt inte "bara" en relativt statisk relation mellan individ och stat (vilket det emellertid också *kan* vara). Medborgarskap ska här snarare förstås som en ständigt pågående process, ett medborgarskapande, där individer och grupper skapar sig själva som medborgarsubjekt genom de möjliggjorda villkor som står till buds (Dahlstedt 2009). Dessa medborgarsubjekts-skapande processer ses operera över hela det sociala fältet, exempelvis i relationer till media, familj, sociala grupper och nätverk (Nicoll m.fl. 2013). I dessa processer är det upprepade skapandet av medborgarskapsnormer, (det ideala medborgarsubjektet), liksom skapandet av "De Andra" (de som beskrivs sakna de värden och kompetenser som den ideala medborgaren besitter), intimt sammanvävda. Det innebär att normer om den ideala medborgaren skapas i och genom distinktioner mellan mig/vi och dem, definierade på en mängd olika sätt.

Det är skapandet av dessa medborgarskapspositioner som står i analytiskt fokus i artikeln, vilket närmar sig medborgarskap genom individers beskrivningar av sig själva och sina liv, och hur de härmed positionerar sig själva som medborgerliga subjekt. Denna analytiska förståelse av medborgarskapande ger oss möjlighet att närma oss de tre migranternas berättelser nedan utifrån ett fokus just på deras skapande av sitt medborgarskap, oavsett deras juridiskt burna status som sådana eller inte.

Nationellt medborgarskap – den svenska mångkulturalismens paradoxer

Med utgångspunkt i vår analytiska ansats kan medborgarskap(ande) även sättas i relation till frågor som migration, etnicitet, nation(alism), samt inkludering och exkludering av migranter (se t.ex. Lui 2004; Werry 2008; Schinkel & Van Houdt 2010). Denna forskning har påvisat hur kategorier som etnicitet, nation och ras historiskt har haft en avgörande roll i skapandet av medborgarskap och dess styrning. Sådana kategorier har historiskt varit viktiga i de positioneringar som blivit möjliga för individer och grupper att inta när det gäller det ”goda medborgarskapet”. Här har, mera precist, gjorda distinktioner mellan Vi och Dem, mellan likhet och skillnad, bidragit till såväl skapandet som återskapandet av vissa positioner vad gäller normalitet och avvikelser (Dean 1999).

Samtida medborgarskapsdiskurser uppkom inte i ett vakuum. De har historiskt blivit till – i såväl Marshalls som Foucaults ansats i medborgarskap – inom ramen för nationalstaten och nationalismen som politisk doktrin, under andra hälften av 1800-talet. Individens medlemskap i samhällsgemenskapen var här starkt knutet till föreställningen om nationen, där idealet var ett folk, ett territorium, en kultur, en religion och ett språk (Eriksen 2002). Det kontrakt, såväl som norm- och idealsubjektsskapande som definierat medborgarskapets innehåll och gränser har tagit form inom ramen för den nationella gemenskapen och dess rådande, etablerade principer för inkludering och exkludering.

Med utgångspunkt i en historisk nationalistisk föreställning om medborgarskap har vissa delar av befolkningen både positionerat sig själva och blivit positionerade av andra, som till synes ”naturligt” hemmahörande i samhällsgemenskapen. Medan andra har betraktats som ”främlingar”, inte minst migranter, vilka har tagit form som en slags diskursiv anomali i *the national order of things* (Malkki 1997). I en tid av globalisering och internationell migration blir dessa sedimenterade medborgarskapspositioneringar allt suddigare i och med att migrantsituationen utmanar själva existensen av ett nationellt definierat, platsbestämt medborgarskap, genom att överskrida nationalstaternas till synes ”naturliga” gränser (Dahlstedt m.fl. 2015).

Sverige har sedan länge haft ett internationellt rykte av att ha utvecklat en välfärdsregim baserad på principerna om social jämlikhet, solidaritet och demokrati. Sverige har också haft ett internationellt rykte för sin generösa migrationspolitik och för sin inkludering av migranter. Mot bakgrund av de formella rättigheter som Marshall beskriver som civila, politiska och sociala, så görs i Sverige ingen större skillnad på om en person är född i Sverige av infödda föräldrar eller inte. Alla har i stort sett lika rättigheter, oavsett etnokulturell bakgrund (Schierup m.fl. 2006).

Såsom visats i senare års utveckling inom välfärds- och integrationspolitikens områden såväl som i forskning har dock denna beskrivning av ett jämlikt och inkluderande svenskt medborgarskap blivit starkt utmanad (Dahlstedt & Neergaard 2015; Hübinette & Lundström 2015). Inte minst i relation till frågor om internationell migration och inkludering av migranter. Detta visar på ett växande gap mellan det svenska

medborgarskapets ambitioner och dess villkor, och som en konsekvens av detta, på förändring när det gäller vilka sätt att positionera sig som medborgare som möjliggörs.

Redan i början av 1990-talet beskrev Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup (1991) det svenska mångkulturella medborgarskapet som påtagligt paradoxalt. De pekade på spänningar mellan medborgarskap i formell och substantiell mening. Trots de långtgående ambitionerna att inkludera och göra migranter till fullvärdiga medlemmar i den svenska samhällsgemenskapen, med samma formella rättigheter som infödda svenska medborgare, lever de substantiella sociala villkoren för de inkluderade invandrarna inte upp till dessa ambitioner. Många av dem som både är födda i Sverige och som är svenska medborgare betraktas och bemöts ändå inte som fullt ut tillhörande, utan som främmande inslag i den svenska samhällsgemenskapen (Eliassi 2013; Hübinette & Lundström 2015). Även om de *formellt* sett är medborgare, med samma rättigheter, har de ändå inte samma *substantiella* möjligheter att utnyttja sina rättigheter som medborgare.

En rad studier har pekat på sådana spänningar mellan ambitioner och villkor i samtliga tre dimensioner av medborgerliga rättigheter – från rättsväsende (*civila rättigheter*) (Diesen, 2005, 2006) till politik (*politiska rättigheter*) (Rodrigo Blomqvist 2005; Dahlstedt & Hertzberg 2007) till skolväsende, arbets- och bostadsmarknad (*sociala rättigheter*) (Schierup m.fl. 2006; Gruber 2007; Ngeh 2011; Vesterberg 2015). Med utgångspunkt i denna beskrivning av situationen i den svenska samhällskontexten är ambitionen att rikta uppmärksamhet mot berättelser om medborgarskap(ande). Utifrån en analys av dessa berättelser som olika positioneringar i medborgarskapande belyses centrala frågeställningar rörande medborgarskap(and)ets villkor i vår tid.

De tre berättelserna – metodologiska utgångspunkter

Artikeln bygger på empiriskt material insamlat inom ramen för ett större forskningsprojekt om medborgarskapande i och utanför vuxenutbildning (Nocoll m.fl. 2013; Olson m.fl. 2015). I projektet genomfördes mellan 2013 och 2014 intervjuer med sammanlagt 26 studerande vid en Komvux-skola i, en medelstor svensk stad som vi här kallar Bergå. Bland de intervjuade uppgav sammanlagt 10 att de invandrat till Sverige och 14 att de var kvinnor. Bland dessa kvinnor uppgav 6 att de invandrat till Sverige. Kvinnor med invandrarbakgrund utgjorde således en betydande andel av det totala antalet vuxenstuderande på Komvux i Bergå. Detta mönster återspeglar situationen även nationellt. År 2014 var 42,4 procent av samtliga Komvux-studerande födda utomlands medan 62,9 procent var kvinnor (SCB 2016).

Intervjuerna kretsade kring elevernas deltagande i vuxenutbildning, deras biografier och planer inför framtiden, deras syn på vad det innebär att vara medborgare och vilken typ av medborgaraktiviteter de är involverade i, såväl i som utanför utbildningens kontext.. Samtliga intervjuer transkriberades ordagrant, och anonymiserades enligt gängse forskningsetiska principer (Codex 2016)

Med utgångspunkt i den post-strukturalistiska ansatsen som inspirerats av Foucault genomfördes en diskursanalys. Här definieras diskurs i direkt relation till det

analytiska intresset för informanternas medborgarskapspositioneringar, som "the group of statements that belong to a single system of formation" (Foucault 1972:107). I analysen har med utgångspunkt i denna definition sökt efter nyckelteman i det sagda, för att utifrån detta söka identifiera återkommande teman, trådar och riktningar i beskrivningarna som "säger något om" dessa positioneringar. Den främsta ambitionen i analysarbetet har varit att identifiera regelbundenheter bland utsagorna som på ett eller annat sätt varit möjliga att koppla till medborgarskapande. Analysen har väglett av framför allt två frågor: 1) vilka utsagor som varit möjliga utifrån de sociala och materiella resurser som stått till buds i berättandet; och, i nästa steg, 2) vilka mönster, eller regelbundenheter, som gjort dessa utsagor möjliga att uttala. Mot bakgrund av dessa två analysfrågor har olika typer av medborgarskapspositioneringar utmejslats i berättelserna. Detta har gjorts utifrån den poststrukturalistiskt orienterade utgångspunkten att dessa positioneringar är konstituerande för de objekt som beskrivs (jfr Foucault 1980; Fejes 2011). Det vill säga utifrån ansatsen att dessa berättelser utgör aktiviteter genom vilka individer och grupper i samhället positionerar sig, och också konstituerar sig själva, som medborgerliga subjekt.

Vi har, utifrån artikelns syfte, valt att lyfta fram tre berättelser: Marias, Shirins and Anas. Alla dessa tre kvinnor innehar svenskt medborgarskap i formell mening, och de har alla uppgivit att de har bakgrunder i olika delar av världen. Fokus i berättelserna vilar på biografiska redogörelser där frågor om tillhörighet till samhällsgemenskapen framträder som en central tematik,

Analys – tre medborgarskapande berättelser

I berättelserna framträder en mängd olika ämnen och teman. Vissa av dem rymmer ett särskilt fokus på vuxenutbildning, medan andra inte gör det. Ett återkommande tema i berättelserna är migration. Mera precist migration och dess relation till medborgarskap. De tre berättelser innehåller unika och individuella beskrivningar, men det finns också två återkommande mönster, regelbundenheter, i dem; för det första erfarenheter av medborgarskapande som en process av inkludering och exkludering, och för det andra förhandlingar och motstånd mot denna process.

Sammantaget åskådliggör berättelserna skilda positioneringar i förhållande till medborgarskap, och ett centralt inslag i dessa positioneringar är återkommande redogörelser för normer som bärande inslag i deras medborgarskapspositioneringar. Det "goda" medborgarsubjektet som tar form i dessa redogörelser är ett subjekt som förstås tillhöra en etnokulturellt homogen svensk nationen, vilken beskrivs som en föreställd gemenskap. Alla tre berättelserna artikulerar skilda erfarenheter av att betraktas och bemötas som avvikande i relation till denna bestämda föreställda gemenskap – Maria som adopterad, Shihin som slöjbärande muslim och Ana som rom. Ur berättelserna framträder liknande utmaningar när det gäller deras positioneringar i förhållande till medborgarskap. Ett återkommande mönster här är tillhörighet till den nationella gemenskapen som en central del av detta positionerande, vilket ofta görs genom in- och exkluderande dynamik i berättelserna. Samtidigt väcks det genom berättelserna

anspråk på tillhörighet i en nationell gemenskap av normala medborgare, genom diskursiva gränsdragningar mellan Jag/Vi och Dem, och genom mobilisering en rad beskrivningar om medborgarskap som en fråga om tillhörighet, liksom om likhet och skillnad. Därigenom synliggörs och utmanas på en och samma gång vissa positioneringar genom ett visst sätt att *navigera* mellan rådande medborgarskapsnormer och dess specifika in- och exkluderande dynamiker som kan urskiljas i Marias, Shirins och Anas berättelser. Samtidigt möjliggörs andra former av in- och exkludering i dessa medborgarskaps positioneringar.

Marias berättelse

Maria kom till Sverige från Colombia som adopterad på 1980-talet och har idag dubbel medborgarskap. Hon växte upp i ett mindre samhälle utanför Bergå, men bor idag i Bergå tillsammans med sin sambo, som är född i Ecuador, och en son. ”Även om jag är adopterad så jag är ju i stort sätt uppvuxen som en svensk”, berättar Maria. När hon berättar om sin tillvaro i Sverige framkommer dock att hon både under sin uppväxt och senare som vuxen blivit bemött som ickesvensk på grund av sitt utseende.

Jag har känt att man aldrig kan bli helt svensk för att man inte ser svensk ut. Man blir inte accepterad som en svensk. Det spelar ingen roll vad man heter eller hur man klär sig. Det är därför jag aldrig känt mig helt svensk.

Maria berättar om hur hon i en mängd olika situationer i vardagen blir bemött efter hur hon ser ut. Den omständighet att hon har mörkt hår och mörk hy gör, att hon inte ses som svensk av sin omgivning, även om hon själv ser sig som det. På grund av detta bemötande har Maria aldrig riktigt känt sig som ”helt svensk”. Marias utseende gör henne ofta till ”invandrare” i omgivningens ögon, vilket hon inte är, som hon själv tydligt understryker. Maria tar Komvux som exempel på hur hon upplever sig bli betraktad och bemött som icke-tillhörande svenskheten: ”Sitter man i en klass till exempel, då tror väl alla att man är invandrare, som alla andra nästan här”. Eftersom Komvux är en plats där många ”invandrare” vistas antas också hon, på grund av sitt utseende, vara en av Dem.

Maria berättar att hon även tidigare i sitt liv aldrig själv riktigt känt sig som helt svensk. Ändå var ändå annorlunda, som hon säger, under hennes uppväxt, på 1980-talet. Hon berättar att det i det lilla samhälle där hon växte upp då nästan inte fanns några adopterade – inte invandrare heller för den delen. Som adopterad innebar det därför att hon sågs som annorlunda också på den tiden.

Att vara adopterad på åttiotalet var inte så lätt. Var man än var så var det konstigt... det var inte många som var adopterade. Det var inte mycket invandrare, speciellt inte när man bor i en by.

Maria berättar att det är stor skillnad på att bo i ett mindre samhälle och att bo i en stad. I staden, berättar hon, är det mycket lättare att vara ”annorlunda” och det finns

där över huvud taget en mycket större tolerans för kulturella olikheter. ”Bergå är en väldigt trevlig stad och mycket olika kulturer och mycket olika människor”, säger hon, ”man kan vara som man är tycker jag”. I ljuset av egna erfarenheter gör Maria alltså skillnad på stad och landsbygd i sin berättelse. Skillnaden är emellertid inte entydig. Samtidigt som hon beskriver Bergå som en – jämförelsevis – trevlig och tolerant plats så beskriver hon tiden i just Bergå som svår. ”Det har varit jättejobbigt och speciellt här i Bergå”. I likhet med beskrivningen av det mindre samhälle där hon växte blir också beskrivningen av Bergå färgad av samma erfarenhet när det gäller skillnad; hon blev i det vardagliga livet bemött som annorlunda, till exempel i mötet med äldre Bergåbor. ”Vissa äldre, de är så trötta på det här med invandringen och de säger gärna kommentarer...” Genom sådana små, till synes obetydliga kommentarer och handlingar blir Maria fortfarande påmind om att hon i vardagen görs till någon som inte riktigt hör till. Maria återberättar en bussresa tillsammans med hennes mamma som ett exempel på hur hon blir påmind om sin annorlundahet.

En gång när jag var höggravid med min första son, jag och mamma hade varit på teatern... jag var höggravid, skulle typ föda om en vecka... det var ingen som trodde att det var min mamma. Det var en tant som tyckte att jag skulle resa på mig så hon kunde sitta där fast min mamma hade redan rest sig och sagt: ”Vill du sitta här då?” ”Hon kan väl resa sig”.

Ett återkommande tema i Marias berättelse är betydelsen av språk och språk som markör för medborgerlig tillhörighet. I hennes berättelse framgår att språk inte bara är en fråga om kunskaper och kompetens – det vill säga en fråga om huruvida du kan eller inte kan ett visst språk. Språk – liksom utseende – handlar enligt henne även om en tröskel för medborgarskapstillhörighet (Dahlstedt & Hertzberg 2007; Eliassi 2013). Maria säger att hon vid flera tillfällen varit med om att människor i hennes omgivning blir förvånade när de hör henne tala – och att hon då talar svenska helt utan brytning. Ett exempel som hon ger är, precis som föregående exempel, ett som också utspelar sig på just bussen.

Många invandrare har många barn, det är barnvagnar och rullatorer. Det är som ett krig på bussarna. [...] Någon gång när jag kom med barnen var det någon som kommenterade något jag vet inte exakt vad, och sedan när jag pratar ren svenska till mina barn, då var det liksom... för de trodde att jag inte hade förstått vad de sa.

För Maria tycks alltså språket så att säga inte riktigt passa ihop med utseendet. Eftersom hon ser ut som hon gör så förväntas hon inte kunna prata på det sätt som hon gör. Återigen ses hon som en ”invandrare”. Samtidigt som språket vid sådana tillfällen kan påminna henne om hennes annorlundahet och icke-tillhörighet, understryker Maria att det är ett stort privilegium att faktiskt kunna prata svenska helt utan brytning. Även om omgivningen må se henne som ”invandrare” så har hon därmed många fördelar

jämfört med många ”invandrare”. Genom att tala svenska kan Maria (om)förhandla omgivningens kategorisering av henne och därmed överbrygga en av trösklarna för medborgarskaptillhörighet. Något som inte på liknande sätt görs möjligt när det gäller utseende.

Det är ju svårare att komma hit som invandrare, jag har ju ändå språket och så. Det har man ju inte som invandrare. Det är ju tuffare då... Som invandrare tror jag man ofta blir bemött sämre, jag tror det har lite med hur mycket svenska man kan också...

Maria ger i sin berättelse en beskrivning av en i flera hänseenden motsägelsefull position och positionering av sitt medborgarskap(ande). Denna berättelse är emellertid inte på något sätt unik, utan liknande erfarenheter har dokumenterats i andra berättelsebaserade studier av adopterade, både i Sverige (Hübinette & Tigervall 2009) och i andra länder (Kirton 2000). Som adopterad säger Maria sig både ses och bemötas som annorlunda av sin omgivning. Hennes berättelse rymmer sammanfattningsvis flera element av såväl medborgarskapsmarkörer som positioneringar. Dessa framträder inte sällan utifrån exemplifieringar av egenupplevd icke-tillhörighet till en förutsatt svensk, föreställd gemenskap. Genom dessa exempel, där hon beskriver sig själv i olika offentliga sammanhang där hon menar sig definieras som en av Dem, ”invandrarna”, genom språk och hudfärg, så positionerar Marias berättelse henne i ett slags ambivalent förhållande till frågan om medborgarskap. Hon beskriver sig *både* som icke-tillhörande ”invandrare”, och tillhörande ”svensk”. Dubbelheten i medborgarskapsberättelsen görs kort sagt möjlig genom vissa jämförelser och distinktioner; den mellan ”att vara svensk” och att bli bemött som ”icke-svensk”, förmåga att prata svenska utan brytning och förmodade språksvårigheter, liksom mellan stad och landsbygd.

Shirins berättelse

Shirin är född i Libanon, kom till Sverige som femåring, men är numera svensk medborgare. Hon är idag gift med en man som också är född i Libanon. Tillsammans har de fyra barn. Familjen har levt i både Libanon och Sverige. Hon berättar att dessa resor fram och åter, tillsammans med erfarenheter av att leva i både Libanon och Sverige har gett henne perspektiv på hur det kan vara att leva i två olika länder. Hon berättar med utgångspunkt i dessa erfarenheter av hur det kan vara och hur det kan upplevas att inte riktigt passa in i samhällsgemenskapen någonstans, varken i Libanon eller i Sverige.

Efter en lång tids övervägande valde hon för några år sedan att börja bära slöja. Hon hade funderat över att göra det långt tidigare, men hade inte tagit steget fullt ut. Det var ett stort steg att ta. Det som fick henne att tveka var att hon inte var beredd att sticka ut allt för mycket. När hon till slut fattade beslutet och börja bära slöja var det en del i omgivningen som reagerade på hennes val:

Jag är muslim ju och som muslim ska man ju bära slöja liksom för att kunna följa koranen och det är det jag gjorde och så är det många som har sagt: ”Men vad,

är du muslim? Du är ju normal”. [...] Skulle jag, skulle jag inte, skulle jag inte, skulle jag? Så när jag väl gjorde det och kom tillbaka: ”Men du är ju normal”. Vad är normalt och vad är inte normalt? Alltså jag menar: är jag inte normal för att jag har en slöja?

Med sin berättelse problematiserar Shirin vad hon beskriver som rådande föreställningar om normalitet och tillhörighet. Vem är det som egentligen avgör vad som är normalt och inte? Shirin är i sin berättelse tydlig i sitt anspråk på att tillhöra samhällsgemenskapen som fullt normal, samtidigt som hon visar på att vara muslim och bära slöja vanligen konstrueras som onormalt och icke-svenskt. Shirins argumentation förefaller ha följande mönster: Varför skulle någon annan definiera henne på något annat sätt, när hon själv ser sig som normal? Det är, menar hon, inte bara obekanta som reagerar över hennes beslut, utan även nära vänner.

Min bästa kompis är från Libanon och vi har känt varandra jättelänge. Hon är muslim och hon blev lite chockad av att jag vågade ta på slöjan, fast hon säger att hon ska göra det själv, men har inte kommit dit. Hon har inte fått det självförtroendet om man säger så. [...] ”Hur vågade du? Hur möter människor dig?” Så sade jag till henne ”Du, alltså på riktigt så bryr jag mig inte vad folk säger”. Det är just det att komma till den punkten att inte bry sig.

Slutsatsen som Shirin drar efter beslutet att bära slöja är, säger hon, att inte överhuvudtaget bry sig om omgivningens förväntningar, vare sig det är fråga om hennes kompisar eller andra, utan att istället klä sig precis på det sätt som hon själv vill och vara den hon själv anser sig vara: ”Var och en får ju ha sin egen åsikt och sina egna värderingar. Det är vad jag står för... Varför ska jag bry mig liksom om vad mina kompisar kommer att tycka om slöja?” Shirins berättelse innehåller även, i likhet med Marias, en större samhällsbild i vilken Sverige har förändrats. När hon beskriver den utveckling som ägt rum i Sverige under det senaste decenniet så lyfter hon fram att toleransen för kulturella och religiösa olikheter gradvis har ökat, samtidigt som föreställningar om ”svenskhet” fortfarande exkluderar på grund av utseende eller klädsel. Som exempel framhåller hon att det på senare tid har blivit allt vanligare att anställda på exempelvis banker bär slöja.

Folk accepterar ens kultur och religion mer nu än vad man har gjort innan. [...] Då, för kanske 10–12 år sedan, du kunde inte se en kvinna med slöja stå inne på apoteket till exempel... Nu är det helt vanligt att de jobbar på apotek, jobbar på banken, har höga positioner som de inte hade innan...

Medan Shirin beskriver en allmänt ökad tolerans i Sverige som nation, en tolerans som hon förefaller mena ha gjort det lättare för henne att göra sitt val vad gäller slöjan, så beskriver hon samtidigt beslutet att bära slöja som något modigt, något som kräver individens självförtroende. På så sätt konstrueras beslutet att bära slöja – och eventuella konsekvenser som detta val kan medföra – som ett individuellt val, grundat på gott

självförtroende. Eventuella problem såsom diskriminering syns i denna berättelse göras till en fråga om individuellt ansvarstagande som kräver mod och beslutsamhet. Här blir hennes positionering som (självstyrande) medborgare inplacerad i ett individens narrativ om sig själv och sin ”personlighet”, snarare än som ett uttryck för någon aktuell, möjliggörande samhällssituation. Shirin fortsätter sin beskrivning med att säga att hon mognade och så småningom fattade beslutet att bära slöja för att hon under en femårsperiod flyttade tillbaka till Libanon. Detta steg tog hon – som hon formulerar saken – för att prova att ”bo i sitt eget land”.

Jag åkte ner och provade att bo där nere i fem år samtidigt som jag studerade [...] jag kan inte läsa och skriva arabiska, så jag tänkte jag passar på och går den utbildningen. Och samtidigt liksom få bo i sitt eget land om man säger så, men jag klarade inte av det.

Shirin beskriver det som svårt att anpassa sig till detta ”sitt eget land” och därför valde hon så småningom att flytta tillbaka till Sverige igen. Svårigheterna att anpassa sig handlade dels om saker som fungerande el och vatten, vilka beskrivs som självklarheter i vardagslivet i Sverige men som hon plötsligt inte längre kunde räkna med:

Det var jättesvårt att anpassa sig... bara en sådan liten sak att jag kunde öppna kran och dricka vatten, det fanns ju inte. Strömmen kunde gå när som helst. Att anpassa sig till det minsta lilla som vi är vana vid här var jättesvårt... Element finns inte där nere. Det är svinkallt på vintern...

Svårigheterna för henne att tillhöra, eller åtminstone leva i, det libanesiska samhället handlade dels om att hon sågs som annorlunda, trots hennes bakgrund. Det var således först och främst på grund av hennes utseende som icke-tillhörighetsaspekter kom att aktualiseras för henne. Shirins ljusa hårfärg och gröna ögon fick många i hennes omgivning att betrakta och bemöta henne som icke-arab.

De flesta har sagt till mig att jag inte ser ut som libaneser, jag ser inte ut som en arab tyckte de, så i vissa affärer kunde de lura mig liksom att någonting kostade dubbelt så mycket bara för att jag ser ut som jag ser ut.

I någon mening påminner Shirins berättelse om Marias, även om kontexten skiljer sig åt. Liksom i Marias fall är språket och utseendet aspekter som lyfts fram som viktigt att de ”går ihop”.

De visste ju inte att jag kunde arabiska, så när jag liksom frågade: ”Nej men varför kostar det så?” ”Oj då, är du arab? Det visste vi inte. Ja men jo den kostar så mycket”. Bara utseendet... Om jag inte kunde arabiska så var det ett pris, men så fort de visste att jag kunde arabiska så var det ett helt annat pris.

I Shirins berättelse kan vi se hur, i likhet med Maria, positionerar sig i ett slags mellanrum när det gäller frågan om tillhörighet, och vidare om medborgarskap. Hennes berättelse bidrar till att befästa erfarenheten av att som migrant inte riktigt passa in i någon samhällsgemenskap alls, vare sig i en tidigare eller i en nuvarande (Dahlstedt 2005; Eliassi 2013). I Sverige ses som annorlunda på grund av att hon valt att bära slöja, medan hon i Libanon blir sedd som annorlunda på grund av hennes utseende.

Anas berättelse

Ana är född i Ungern. Hennes pappa är rom och hennes mamma ungerska. Hon berättar att hon kom till Sverige tillsammans med sin familj när hon var i tioårsåldern. Ana har sedan många år tillbaks svenskt medborgarskap i formell juridisk mening, men beskriver sig själv ändå inte som riktigt svensk. ”Jag är inte svensk så att säga, jag blev ju svensk medborgare genom att jag kom hit”. Här framträder en medborgarskapspositionering som både ansluter till, och på samma gång avviker från, de två tidigare berättelserna. När Ana beskriver sig själv och sin tillhörighet till den svenska samhällsgemenskapen görs en distinktion mellan att vara medborgare genom att befinna sig på en viss plats och har förtrogenhet med denna plats, och att vara medborgare i dessa avseenden, men ändå inte vara en fullvärdig medborgare på grund av att man inte från början, eller åtminstone tidigare, bebott en viss plats på vilken detta medborgarskap sägs äga rum, bli till och kanske praktiseras.

Anas berättelse producerar här en skillnad när det gäller medborgarskap som handlar om bakgrund eller härkomst, snarare än – vilket är fallet i Marias och Shirins berättelser – hudfärg och språk. Den bakgrund som Ana beskriver blir i hennes redogörelser en fråga om en begränsad tillgång till tillhörighet till en svensk samhällsgemenskap. Det blir, med hennes ord, en svår balansgång som består i att hitta en balans mellan ”ungerskt”, ”romskt” och ”svenskt”:

Det har ju varit svårt för mig om jag ska vara helt ärlig och bestämma mig, okej ska jag vara svensk, ungersk eller rom eller hur ska jag liksom få ihop det... för man har ju det romska blodet och man har det ungerska blodet och så dessutom så bor man i Sverige. Så det är svårt att få det att gå ihop faktiskt.

Anas berättelse skriver in henne i en splittrad tillvaro, där hennes bakgrund är svår att förena med det faktum att hon idag bor i Sverige när det gäller samhällstillhörighet. I talet tas en biologisk metaforik i bruk – ungerskt och romskt blod – utifrån vilken tillhörighet framträder som som en fråga om biologiskt ursprung. Utifrån en sådan metaforik framstår därmed migration i sig som något problematiskt när det gäller samhällstillhörighet, eftersom människor – andra liksom Ana själv – genom denna metaforik blir positionerade som naturligt hemmahörande på bestämda platser, tillhörande bestämda gemenskaper, delande bestämda värden (cf. Malkki 1997).

Tillvaron i Sverige har i sig sina problem, fortsätter Ana att säga, men utifrån sina erfarenheter av besök hos släkt och vänner i Ungern drar hon ändå slutsatsen att jämfört med Ungern är Sverige ett mycket mer tolerant samhälle: ”Om vi ska jämföra

med Ungern så är det ju helt olikt. Det är ju mycket lättare att vara här alltså. [...] Det är ju så pass mångkulturellt här i Sverige så man känner inte av det så mycket”.

Samtidigt berättar hon om ett helt annat Sverige, där det förekommer både fördomar och diskriminering: Hon berättar att hon under uppväxten själv blev utpekad och behandlad som just rom: ”jag var den enda tjejen i hela skolan med utländskt ursprung. [...] det var alltså jättesvårt att gå i skolan [...]” Det visade sig inte alls vara så lätt att bli accepterad för den hon var, som hon hade föreställt sig.

Jag pratade engelska i skolan så jag kunde inte svenska alls... jag kände att okej nu är vi i Sverige, nu kan jag vara hur öppen som helst, så jag berättade till en tjej att min pappa var rom och så. Då sade hon till mig att våga absolut inte berätta det till någon annan här i skolan. [...] Så jag sade aldrig det till någon.

Anas berättelse positionerar henne i ett distinkt dilemma: i svårigheterna med att förhålla sig till omgivningens föreställningar om ”romer”, vilket tillsammans med hennes biologiskt orienterade ”platslogik” i beskrivningarna gör att hon gjort olika val som handlar om att undvika att berätta om sin romska bakgrund, i syftet att tillhöra, smälta in, och leva tillsammans med andra i det svenska samhället. När hon talar om sig själv är hon noga med att, på samma gång som hon talar fram biologisk härkomst som central för tillhörighet, distansera sig från dem som hon beskriver som ”typiska romer”. ”Jag är ju inte uppväxt som en typisk romsk tjej så att säga. Man ser ju på romer att ja, de är romer. Men på mig, jag tror inte att någon ser mig som rom”. Hon gör med andra ord skillnad på romer och romer – de ”typiska” och det fåtal som är som hon själv – när det handlar om att positionera sig som medborgare i och genom frågan om tillhörighet

När hon beskriver den ”typiska romen” är det en väl etablerad stereotyp som återges – den självexkluderade och passiva romen som inte vill jobba och utnyttjar systemet (jfr Pusca 2012): ”För det mesta, bland romerna, så tycker jag absolut att man utnyttjar det svenska samhället. [...] De tycker inte om att jobba. Och så har det varit liksom, ja sedan generationer tillbaka”. Anas berättelse frammanar här en föreställning om en närmast nedärvd mentalitet som i sig tenderar att bidra till att återskapa hennes eget – tillika möjligen också romernas (Vesterberg 2015) – icke-tillhörande till den svenska, kanske inte till någon, samhällsgemenskap. I Anas berättelse tar ”romer” form ett enhetligt etnokulturellt kollektiv som har vissa historiskt etablerade egenskaper och preferenser, vilka bidrar till att positionera dem, liksom Ana själv, i ett fatalistiskt utanförskap. Dock tonar en ambivalent figur här fram i berättelsen – genom att beskriva sig själv som en atypisk rom framträder Ana å ena sidan som en fri individ med möjliga handlingsutrymmen i det svenska samhället, och å andra sidan som oupphörligen del av ett De, som är beroende av och djupt rotade i sina kulturella traditioner och levnadssätt på ett sätt som omöjliggör agens i det svenska samhället

Det sitter så pass djupt i dem, alltså sen generationer tillbaka... det påverkar dig ju jättemycket hur dina föräldrar lever och deras uppfattning om samhället, hur

de lever, men sedan kan det också bero på att de har varit med om jättemycket diskriminering och så vidare från samhället. [...] ”De har ju diskriminerat mig som människa för att jag är rom, så varför ska jag bidra till dem med någonting?”

I spänningsförhållande till denna karakterisering av den ”typiska romen” positionerar Ana sig själv på samma gång som väl anpassad till det svenska samhället: ”Jag känner att jag liksom anpassat mig rätt så bra till samhället”. Hennes största problem är dock, säger hon, att hon ständigt blir förknippad med dem som inte vill anpassa sig.

Jag blir ju tagen under exakt samma tak som de som väljer att inte leva som en svensk medborgare och det är ju jag som får lida för det och jag vill ju inte att mina barn ska få lida för det.

I Anas medborgarskapspositionering blir medborgaren på ett bestämt sätt – nämligen som bärare av rättigheter *och* skyldigheter. Även om hon själv inte fullt ut berättar om sig själv som svensk så menar hon samtidigt att hon ändå är svensk medborgare, vilket blir tydligt i en beskrivning av sig själv som bärare av vissa rättigheter. I denna innanförskaps-position vad gäller medborgarskap framträder bilden av att det är viktigt att följa (svenska) lagar och regler, det vill säga fullgöra sina skyldigheter:

Det är ju viktigt för *mig* att som svensk medborgare ha rättigheter, alltså att *jag* har samma rättigheter som *en svensk* har som har *svenskt ursprung*. Det betyder mycket, och jag tycker att alla ska ha samma rättigheter oavsett varifrån man kommer och om man kommer till Sverige och är svensk medborgare så ska man ha samma rättigheter och samtidigt följa de svenska lagarna också. Lever man i det svenska samhället så följer man *deras* lagar och då får man samma rättigheter. För det finns ju vissa som, som sagt, utnyttjar det svenska samhället och vill ha samma rättigheter som *en svensk* men samtidigt så följer *de* inte riktigt lagarna.

Anas berättelse skapar, precis som Marias och Shirins – medborgerlig tillhörighet genom vissa distinktioner. Hennes berättelse visar kanske tydligast på en medborgarskapspositionering som förläggs någonstans mitt emellan – varken i det ena eller i det andra, Vi eller De. Hennes tillhörighet i sammanhanget tar form genom en beskrivning av sig själv som tillhörande gemenskapen genom att distansera sig från det *ena* Dem – de som utnyttjar systemet – men inte riktigt på samma villkor som det *andra* Dem – svenskar med svenskt ursprung. Anas berättelse konstruerar, sammantaget, ”romer” och ”svenskar” som tämligen homogena etnokulturella kategorier, med henne själv som situerad mellan dem, i en medborgarskapsposition mitt emellan.

Vad som framträder i Anas berättelse är möjligen ett slags graderat medborgarskapspositionerande, där medborgarskapets rättigheter direkt knyts till graden av tillhörighet till den nationella gemenskapen. Relationen mellan ”svenskar” och ”invandrare” är i denna positionering både enkelriktad och hierarkisk. En svensk är, så

att säga, alltid en svensk, och förefaller alltid ha företräde och rätt att ställa krav på den som invandrat, medan det omvända inte gäller (Dahlstedt & Hertzberg 2007).

Avslutande reflektioner

Denna artikel har fokuserat en av de allra mest brännande frågorna i dagens Europa, nämligen medborgarskap(ande)ets positionsbestämningar i en tid präglad av internationell migration. Utifrån en analys av tre individuella berättelser kring migration och medborgarskap(ande) har artikeln fokuserat på hur positioneringar i relation till medborgarskap tar form i dessa tre berättelser.

De tre berättelserna kretsar alla på olika sätt kring omständigheten att betraktas och bemötas som avvikande i relation till en förutbestämd och föreställd gemenskap – Marias berättelse som handlar om att vara adopterad, Shirins berättelse som handlar om att vara slöjbärande muslim, och Anas berättelse som handlar om att vara rom.

Även om kvinnornas berättelser är unika och uttrycker högst individuella livsöden, så finns det i berättelserna vissa återkommande mönster – inte minst i form av erfarenheter av medborgarskapande som en process som tar form i termer av inkludering och exkludering, men också i form av individens särskilda navigering i och uttryckta medgivande av, liksom motstånd mot, dessa processer.

Sammanfattningsvis antyder de möjliggjorda positioneringarna när det gäller medborgarskap som urskilts i berättelserna existensen av vissa diskursiva mönster, eller regelbundenheter, när det gäller medborgarskap i ett samtida Sverige. Genom dessa mönster kan medborgarskapandets processer ta form i berättelserna som tillhörande den etnokulturellt homogena svenska nationen som föreställd gemenskap, eller ej, beroende på *språk, hud- och hårfärg* och *härkomst*. Dessa rådande diskursiva mönster synliggör vilka normer som aktualiseras genom dem, vilka i sin tur till stora delar – men långt ifrån uteslutande – definierar både vad som kan, ska och bör inkluderas och exkluderas i sammanhanget. Ett återkommande diskursivt mönster i de tre berättelserna är att tillhörighet till en nationell gemenskap, denna tillhörighets in- och exkluderande dynamik, är en central del av de medborgarskapspositioneringar som görs i berättelserna. Genom att dra vissa gränser mellan Jag/ Vi och Dem, och genom att mobilisera medborgarskap som inte bara en fråga om tillhörighet, utan också om likhet och skillnad, både synliggörs och utmanas gängse medborgarskapsnormer. Men också de specifika in- och exkluderande dynamiker som dessa normer bygger på, samtidigt som andra former av in- och exkludering möjliggörs med relaterade normer.

Berättelserna signalerar vidare en högst motsägelsefull position utifrån vilken de lyfter fram en strävan efter att inkluderas i samhällsgemenskapen utifrån mönster av normalisering vad gäller medborgarskap. Samtidigt kan ett läge mitt-emellan, ett mellanrum, urskiljas i vilket individen inte riktigt har möjlighet att tillhöra någonting, någonstans. I Marias berättelse blir det goda, eller åtminstone helt legio, medborgarskapet möjligt genom konstruerandet av en position som adopterad, vilket tar spjären i förhållande till en skapad ”invandrarposition”. I Shirins berättelse konstrueras

medborgerlig tillhörighet olika, beroende på vad som lyfts fram som svenska respektive libanesiska markörer för innanförskap respektive utanförskap; religion och slöja i Sverige, och hår- och hudfärg (utseende) i Libanon. I Anas berättelse, slutligen blir medborgarskapet möjlig genom en distinktion mellan oansvariga och problematiska romer, och prestationsbaserat samhälleligt ansvarstagande, som i sin tur tar form utifrån en relativt biologistisk etnisk-kulturell åtskillnad mellan Vi och De. Samtliga berättelserna kan vidare ses som inordnade i en allmän narrativ spänningsfylld ordning mellan å ena sidan hur medborgarskap görs och uppbärs genom individuella val och beslut, och å andra sidan hur medborgarskap görs och uppbärs i sammanhang bortom individens kontroll (där medborgarskap i det vardagliga livet ordnas utifrån omgivningens förväntningar och kategoriseringar utifrån exempelvis språk, utseende och etnokulturell tillhörighet).

På ett sätt säger oss dessa enskilda berättelser genom vilka positioneringar i relation till medborgarskap görs, något om bredare villkor och utmaningar i ett samtida Sverige, och vidare i någon mening också om ett samtida Europa. Beskrivningarna återspeglar, för att nämna ett exempel, bredare pågående politiska förhandlingar rörande tillhörighet och medborgarskap som aktualiserades i den så kallade ”flyktingkrisen” i Europa efter 2015.¹

Insatt i ett nationellt och ett övernationellt sammanhang, adresserar Anas, Marias och Shirins berättelser den brännande frågan om vem och vilka som ges möjlighet att positionera sig, och också positioneras, som tillhörande en samhällsgemenskap, och på vilka villkor – och vem och vilka som inte ges dessa, eller åtminstone inte likvärdiga, möjligheter till detta. Denna fråga placerar sig mitt i den politiska debatten i dagens Europa. Å ena sidan framförs högljudda argument om ”mångkulturalismens död” och starka krav för införandet av nya former av etnokulturellt graderat medborgarskap – så också i Sverige (Dahlstedt & Neergaard 2016). Det glapp mellan medborgarskapets formella rättigheter och substantiella möjligheter som identifierades redan under tidigt 1990-tal (Ålund & Schierup 1991) tenderar, mot bakgrund av denna position, att accentueras snarare än att avta. Å andra sidan har krav på utvecklandet av en ny och mer inkluderande samhällsgemenskap framförts, både i Sverige och i andra europeiska länder, med utökade medborgerliga rättigheter inrymmande också dem som svårigen har tillräckligt med möjlighetsutrymme för att inkluderas i denna samhällsgemenskap. Dessa senare krav har framförts såväl kollektivt som individuellt, offentligt såväl som privat, högljutt såväl som mer i det tysta. De individuella berättelser som denna artikel är baserad ämnar visa på att artikulerandet av utrymmen för positioneringar i medborgarskap ”utanför” eller bortom givna diskursiva mönster är möjliga (Isin 2002, 2012, Fejes & Dahlstedt 2014). De mellanrum som skapas i berättelserna vittnar om

1 Anas berättelse kan här tjäna som ett illustrativt exempel, i det att den tjänar som en påminnelse om att romernas prekära situation i Europa fortfarande betonar medborgarskap(and)ets paradoxala processer i ett samtida Europa (Isin 2012): Romerna i Europa är å ena sidan medborgare, med alla de rättigheter som det ger dem. Å andra sidan har de inte samma substantiellt jämlika rättigheter, däribland rätten till fri rörlighet inom unionens gränser (jfr Olson 2012).

att medborgarskap är föränderligt, och tar form på tämligen odramatiska sätt i människors berättelser om sitt liv. Mot bakgrund av forskning som visat på förändringar i de senare årens händelseutveckling i Sveriges urbana periferi (se t.ex. de los Reyes m.fl. 2014; Schierup m.fl. 2014), så kan dessa berättelser möjligen ses som del också i ett kollektivt omformerande som syns anta formen av medborgarskapspositioneringar som involverar den yngre generationens förortsbor – i kamp *mot* rådande konventioner om medborgarskap i migrationens Sverige, och *för* jämlika medborgerliga rättigheter bortom språk, hud- och hårfärg samt härkomst. Våldsamma eller inte, resultatet av dessa positioneringar är allt annat än givna på förhand.

Referenser

- Cruikshank, B. (1999) *The will to empower*. Ithaca Cornell University Press.
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad demokrati*. Umeå: Boréa.
- Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik*. Malmö: Liber.
- Dahlstedt, M. & F. Hertzberg (2007) "Democracy the Swedish way?", *Scandinavian Political Studies* 30 (2):175–203.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (red.) (2015) *International migration and ethnic relations*. London: Routledge.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (2016) "Crisis of solidarity?", *Critical Sociology* [kommande].
- Dahlstedt, M., M. Rundqvist & V. Vesterberg (2015) "Citizenship", i M. Dahlstedt & A. Neergaard (red.) *International migration and ethnic relations*. London: Routledge.
- Dean, M. (1999) *Governmentality*. London: Sage.
- de los Reyes, P., m.fl. (2014) "*Bilen brinner, men problemen finns kvar...*". Kriminologiska institutionen, Stockholm universitet.
- Diesen, C. (2005) *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Diesen, C. (2006) "Negativ särbehandling i rättskedjans alla led", i J. Sarnecki (red.) *Är rättvisan rättvis?*. SOU 2006:30. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Eliassi, B. (2013) *Contesting Kurdish identities in Sweden*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eriksen, T.H. (2002) *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto Press.
- Fejes, A. (2011) "Confession, in-service training and reflective practices". *British Educational Research Journal* 37 (5):797–812.
- Fejes, A. & M. Dahlstedt (2014) *The confessing society*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1972) *The archaeology of knowledge*. New York, NY: Harper.
- Foucault, M. (1980) *Power/knowledge*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1991) "On governmentality", i G. Burchell m.fl. (red.) *The Foucault effect*. Brighton: Harvester.
- Gruber, S. (2007) *Skolan gör skillnad*. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.

- Hübinette, T. & C. Lundström (2015) "Swedish whiteness and white melancholia", i D. Howard-Wagner m.fl. (m.fl.) *Unveiling whiteness in the 21st Century*. Lanham: Lexington.
- Hübinette, T. & C. Tigervall (2009) "When racism becomes individualised", i S. Keskinen m.fl. (red.), *Complying with Colonialism*. Farnham: Ashgate.
- International Organisation for Migration (2015) *Missing migrants project: Mediterranean update 18 December 2015*. Hämtad från: <http://www.iom.int/infographics/missing-migrants-project-mediterranean-update-18-december-2015>
- Inis, E.F. (red.) (2012) *Citizens without frontiers*. London: Continuum.
- Inis, E.F. (2002) *Being political*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Inis, E.F. & P.K. Wood (1999) *Citizenship & identity*. London: Sage.
- Kirton, D. (2000) *"Race", ethnicity and adoption*. Buckingham: Open University Press.
- Lui, R. (2004) "The international government of refugees", I W. Larner & W. Walters (red.) *Global governmentality*. London: Routledge.
- Malkki, L.H. (1997) *Purity and exile*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ngeh, J. (2011) *Conflict, marginalisation and transformation*. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Nicoll, K., A. Fejes, M. Olson, M. Dahlstedt & G. Biesta (2013) "Opening discourses of citizenship education", *Journal of Education Policy* 28:828–846.
- Olson, M. (2012) "The European 'we'", *Studies in Philosophy and Education* 31(1):77–89.
- Olson, M., A. Fejes, M. Dahlstedt & K. Nicoll (2015) "Citizenship discourses", *British Journal of Sociology of Education* DOI: 10.1080/01425692.2014.883917.
- Ong, A. (2006) *Neoliberalism as exception*. Durham: Duke University Press.
- Procacci, G. (2004) "Governmentality and citizenship", i K. Nash & A. Scott (red.) *The Blackwell companion to political sociology*. Malden: Blackwell.
- Pusca, A. (red.) (2012) *Roma in Europe*. New York: International Debate Education Association.
- Rodrigo Blomqvist, P. (2005) *Närvarons politik och det mångkulturella Sverige*. Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- Rose, N. (1999) *Powers of freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassen, S. (2006) *Territory, authority, rights*. Princeton: Princeton University Press
- SCB (2016) *Komvux: elever, kursdeltagare och utbildningsresultat*. SCB. Hämtad från: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Skolvasende-och-barnomsorg/komvux-elever-kursdeltagare-och-utbildningsresultat
- Schierup, C-U., P. Hansen & S. Castles (2006) *Migration, citizenship and the European welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Schierup, C-U., A. Ålund & L. Kings (2014) "Reading the Stockholm riots", *Race & Class* 55(3):1–21.
- Schinkel, W. & F. Van Houdt (2010) "The double helix of cultural assimilationism and neo-liberalism", *The British Journal of Sociology* 61(4):696–715.

- Vesterberg, V. (2015) "Learning to be Swedish", *Studies in Continuing Education* 37 (3):302–316.
- Vetenskapsrådet (2016) *Codex: regler och riktlinjer för forskning*. Hämtad från: <http://codex.vr.se/>
- Werry, M. (2008) "Tourism, race and the state of nature", *Cultural Studies* 22 (3–4):391–411.
- White, M. & A. Hunt (2000) "Citizenship: care of the self, character and personality", *Citizenship Studies* 4 (2):93–116.
- Ålund, A. & C-U. Schierup (1991) *Paradoxes of multiculturalism*. Avebury: Aldersholt.

Korresponderande författare

Magnus Dahlstedt
 Linköpings universitet
 Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier
 601 74 Norrköping
 +46 (0) 11 363237
 magnus.dahlstedt@liu.se

Författarpresentation

MAGNUS DAHLSTEDT är professor i socialt arbete vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet. Han är även anknuten till forskningsmiljön REMESO vid Linköpings universitet, där han tidigare varit avdelningschef. Hans forsknings intressen rör bl.a. förhandlingar om medborgarskap i den mångetniska stadens kontext – i relation till välfärd, utbildning och politik. Han har nyligen publicerat böckerna *International Migration and Ethnic Relations: Critical Approaches*, redigerad tillsammans med Anders Neergaard (Routledge, 2015) och *The Confessing Society: Foucault, Confession and Practices of Lifelong Learning*, tillsammans med Andreas Fejes (Routledge, 2013).

ANDREAS FEJES innehar Sveriges enda professur i vuxenpedagogik och är verksam vid Linköpings universitet där han vid området för utbildningsvetenskap även är prodekan med ansvar för forskning och forskarutbildning. Hans forskning berör till stor del vuxenutbildning och folkbildning, bl.a. med fokus på vuxna elevers medborgarskapande i och utanför dessa sammanhang, hur marknadiseringen (upphandlad utbildning) påverkar de som är verksamma inom vuxenutbildningen och folkbildningen. På sistone har intresset riktats mot dessa sammanhangs roll i migranters sociala inkludering.

MARIA OLSON är professor i pedagogiskt arbete vid Akademin Utbildning, hälsa och samhälle, Högskolan Dalarna. Hennes främsta intresseområden är utbildningspolitik, utbildningsteori och utbildningsfilosofi. Hennes specialisering innefattar frågor som handlar om relationen mellan utbildning, demokrati och medborgarskap utifrån

olika praktikorienterade ansatser, med ett särskilt intresse för skolans samhällsorienterade ämnen.

LINA RAHM är doktorand i pedagogik vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet. Hon har en fil.kand. i genusvetenskap, en master i samhälls- och välfärdsstudier och är för närvarande anställd inom projektet ”Medborgarskapande inom och utanför vuxenutbildning och folkbildning”.

FREDRIK SANDBERG är lektor i pedagogik vid Lunds och Linköpings universitet. Han undervisar idag främst i arbetslivspedagogik. Forskningen berör lärande i arbetslivet och vuxenutbildning.